

ОЛЕНА ВОЛОШОК

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДИСПОЗИЦІЙ
У ДІТЕЙ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ
В КОНТЕКСТІ
ФУНКЦІОНАЛЬНО НЕСПРОМОЖНОЇ СІМ'Ї

Суспільно-економічна криза в Україні останніх років наклала свій відбиток на сім'ю, спричинила зниження її життєвого рівня, вплинула на стабільність і виховну дієздатність. На сьогоднішній день спостерігається зростання кількості функціонально неспроможних сімей, які внаслідок об'єктивних та суб'єктивних чинників не можуть на даний момент ефективно виконувати сімейні обов'язки по задоволенню потреб членів родини. Повне або часткове незадоволенні потреб у змінах та внутрішньому зростанні як окремих членів родини, так і родини в цілому є наслідком порушення функціонування сім'ї. Умови ж порушення функціонування сімейної системи створюють несприятливе підґрунтя для розвитку особистості дитини, яка є членом функціонально неспроможної родини.

В постанові Кабінету міністрів України від 15 вересня 1999 р. N 1697 „Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства” підкреслюється необхідність активізації роботи з функціонально неспроможними сім'ями з метою виявлення дітей, які перебувають в особливо складних економічних і морально-психологічних умовах¹.

Dr OLENA WOŁOSZOK – asystent Katedry Psychologii na Wydziale Filozofii Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki, ul. Uniwersytecka 1, 79000 Lwów.

¹ Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію державної сімейної політики”, „Відомості Верховної Ради” 1999, N 46-47, с. 404.

З огляду на вище наведене особливо актуальним і важливим є вивчення особливостей формування і змісту спрямованості особистості, як однієї з базових її характеристик, в контексті функціонально неспроможної сім'ї.

Об'єкт дослідження становила сфера спрямованості особистості молодшого школяра з нормально функціонуючої та функціонально неспроможної сім'ї.

Предметом дослідження виступали елементи диспозиційної системи особистості дитини молодшого шкільного віку з функціонально неспроможної сім'ї: система узагальнених смислових установок, сфера інтересів та ціннісних орієнтацій.

Перед проведенням дослідження ми поставили собі за *мету* розкрити психологічний зміст сфери смислових соціальних установок, інтересів, ціннісних орієнтацій особистості в контексті функціонально неспроможної сім'ї та окреслити шляхи профілактики формування дисгармонійної диспозиційної системи особистості.

СТРУКТУРА ТА РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУЮЧОГО ТА ФОРМУЮЧОГО ЕТАПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Емпіричне дослідження складалось з трьох етапів: підготовчого, основного і завершального. Для проведення емпіричної частини дослідження була підготовлена вибірка, яку представляли діти молодшого шкільного віку з функціонально неспроможних сімей. В експериментальну групу входили діти з функціонально неспроможних сімей, а контрольну – діти з нормально функціонуючих родин. Обсяг вибірки для кожної окремої групи становив 60 осіб, в цілому – 120 чоловік. Досліджуваними виступили учні 2-3х класів середньої загальноосвітньої школи 1 ступеню „Світанок” й СШ № 60 м.Львова. В нашому дослідженні збір первинної інформації проводився *методами* проєктивного тестування, усного та письмового опитування. Кількісні дані ми отримали при дослідженні сфери узагальнених смислових установок за методикою „Незакінчені речення”, особливостей сприймання дітьми внутрішньо сімейної ситуації та сфери міжособистісних стосунків за методикою Р.Жиля і „Кінетичним малюнком сім'ї” Р.Бернса і С.Кауфмана. Якісні дані, які являють собою ціннісні орієнтації, інтереси і, частково, особливості

сприймання внутрішньо сімейної ситуації дітей, були виявлені при застосуванні аналізу процесу та продуктів творчої діяльності, а саме творів „Як я буду жити, коли стану дорослим”, „Що для мене є щасття?” та при анкетуванні за методикою „Ціннісні орієнтації молодших школярів” Беха І.Д. На етапі обробки даних дослідження були використані статистичні методи.

Інтерпретація отриманих результатів відбувалась у порядку проведення експериментальної частини дослідження: 1) аналіз узагальнених смислових установок, інтересів та ціннісних орієнтацій; 2) аналіз сфери міжособистісних стосунків та особливостей сприймання сімейної ситуації.

Порівняльний аналіз сфери узагальнених смислових установок дітей з функціонально неспроможних і нормально функціонуючих родин свідчить про відмінності у даній сфері. Насамперед дані відмінності стосуються таких сфер установочного поля як: „навчання”, „школа” і установок у сфері „я”. У дітей з функціонально неспроможних родин у вищезазначених сферах спостерігаються негативні установки на відміну від установок дітей з нормально функціонуючих родин. Поза школою, тобто на вулиці діти з функціонально неспроможних родин відчують себе більш компетентними і впевненими серед ровесників, а тому більш позитивно налаштованими, ніж перебуваючи у школі, де існує конкуренція, жорсткі вимоги щодо рівня освіченості, наявності необхідних практичних вмінь та навичок дітей. Але, попри негативне ставлення більшості дітей до даних сфер, категорії „навчання”, „школа”, „я” а також „майбутнє” виявились найбільш значущими для дітей даної групи.

Різниця в установочних полях обох категорій дітей полягає передусім у зв'язку сфер „навчання” і „школа” з іншими сферами. Так, у дітей з нормально функціонуючих родин смислові установки в даних сферах безпосередньо пов'язані з виховним впливом сім'ї, проте вище наведені установочні поля дітей з функціонально неспроможних сімей більше пов'язуються з майбутнім, ніж з сім'єю. Суттєві відмінності виявляються у такій сфері установочного поля, як „я”. Для дітей з нормально функціонуючих родин сфера „я” має безпосередній взаємозв'язок із сферами „майбутнє” і „люди”. Майже всі установочні поля взаємопов'язані між собою, є відкритими до взаємовпливів і проникнення одної сфери в другу і навпаки. Для

дітей з функціонально неспроможних сімей властива відокремленість сфери „ровесники” від сфери „я”, тобто установочні поля в даних сферах функціонують часто незалежно один від одного і невідкриті до взаємовпливів однієї сфери в другу і навпаки. Установочне поле у сфері „я” лише пов’язано із впливом сім’ї, що в умовах несприятливого психологічного мікроклімату в родині негативно позначається на формуванні смислових установок дітей у даній сфері.

Аналіз загального установочного поля для дітей як з функціонально неспроможних (ФН), так і з нормально функціонуючих (Б) сімей показує чітку диференціацію та відмежованість установочних полів двох категорій дітей (рис. 1).

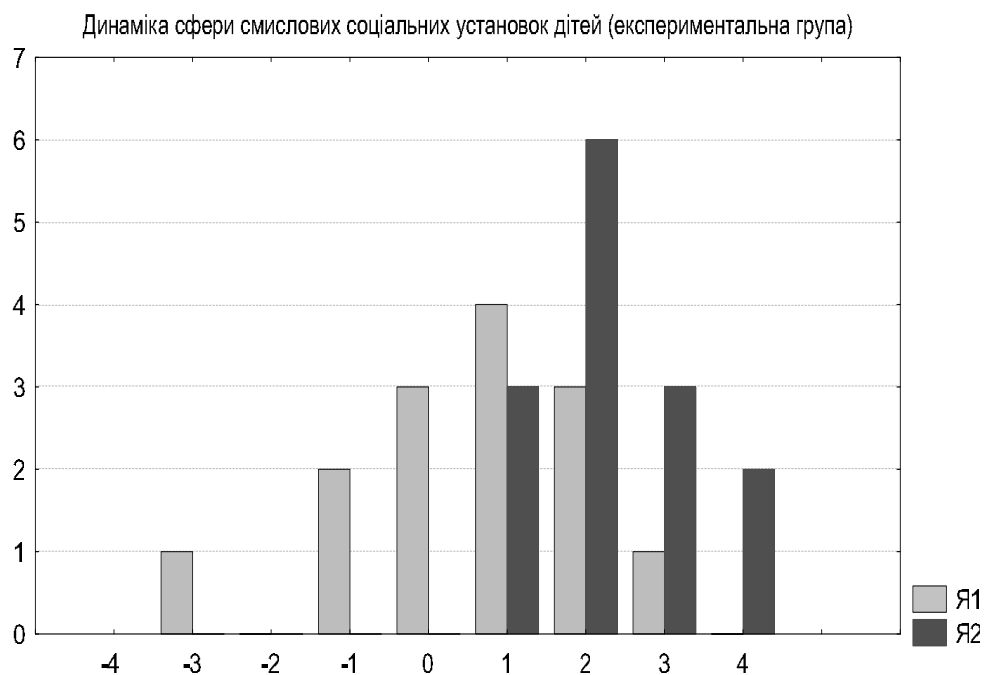

Рис. 2. Гістограма динаміки установочного поля "я" дітей з експериментальної групи

Результати дослідження системи узагальнених смислових установок свідчать про закритість, негнучкість сфери смислових установок

дітей з функціонально неспроможних родин, внутрішній конфлікт між бажанням реалізувати себе у сфері навчання, досягнути шкільних успіхів і невисокою імовірністю реалізувати залумане. Причинами такого конфлікту виступають прогалини у системі виховання дитини, що породжує виникнення у останньої негативних смислових установок у даній галузі й несприятливо впливає на формування її „Я-концепції”.

Аналіз результатів дослідження навчальних та позанавчальних інтересів дітей з обох типів сімей свідчить про спрямованість на зовнішні атрибути учіння – оцінки (42%) та на спілкування (33%) у дітей з функціонально неспроможних сімей і спрямованість на процес учіння (47%) і лише в другу чергу на оцінки (37%) – у дітей з нормально функціонуючих родин. Більша половина опитаних дітей з цих родин віддає перевагу активному відпочинку (52%). Для дітей з функціонально неспроможних сімей характерною є розкиданість та суперечливість інтересів, низький рівень шкільної мотивації. Позанавчальні інтереси дітей з даних сімей спрямовані в більшості на спонтанний і/або пасивний відпочинок (63%). Звужений діапазон сталих позанавчальних інтересів дітей з функціонально неспроможних родин є одним з наслідків слабкої організації дозвілля, гіпоопіки дітей з даної категорії сімей.

Дослідження сфери ціннісних орієнтацій дітей з функціонально неспроможних родин за методом головних компонент факторного аналізу показало, що найзначущими виявилися такі ролі, як: „модник”, „радник”, „помічник” і „силач”. Значення останньої ролі підтверджувалося і усним опитуванням дітей з сімей даного типу. Такий вибір, на нашу думку, зумовлений великим фізичним і психічним навантаженням, відповідальністю, яку несуть діти з даних сімей, а особливо дівчата. Як зазначалось вище, діти з функціонально неспроможних сімей часто заміняють та виконують ролі батьків у вихованні інших членів сім'ї, беруть на себе більше обов'язків при веденні домашнього господарства і т.п. Відповідно таке навантаження є неадекватним віку дитини і потребує значних затрат енергії та часу. Іншим поясненням вибору даної ролі може бути прагнення до самоствердження себе у колективі ровесників через прояв фізичної сили, оскільки у більшості дітей з функціонально неспроможних сімей спостерігаються низький рівень успішності з навчальних дисциплін і тому, такі діти часто не можуть

завоювати авторитет серед однокласників успіхами у навчанні, тобто ефективно виявити свої розумові здібності.

Аналіз результатів емпіричного дослідження засвідчив, що загалом система ціннісних орієнтацій дітей з функціонально неспроможних родин є розгалуженою, нестійкою. Майже однакова кількість дітей з даної групи віддає перевагу як реалізації власних здібностей та нахилів у майбутньому, так і розвагам, відпочинку. На тій же самій сходинці за значимістю у цих дітей стоїть і щасливе сімейне життя. Якщо говорити про характер ціннісних орієнтацій на самореалізацію, то часто у творах дітей спостерігалася невизначеність щодо роботи та професії, яка їх може приваблювати у майбутньому. Діти з функціонально неспроможних сімей, ймовірно внаслідок незадоволення потреби у прийнятті, спілкуванні з близькими людьми та ровесниками надають останньому важливу роль у своєму житті. У таких дітей частіше, ніж у дітей з нормально функціонуючих родин виникають проблеми із здоров'ям, як фізичним так і психічним, оскільки несприятливий психологічний мікроклімат у сім'ї, низький рівень життя негативно впливають на здоров'я дитини і на розвиток її особистості в цілому. Якщо зробити порівняльний аналіз даних дослідження ціннісних орієнтацій дітей з обох типів сімей, то відмінності стосуються насамперед визначеності та ясності у системі основних життєвих цінностей дітей, які представляють останню групу. Майже половина опитаних дітей – членів нормально функціонуючих сімей прагне спрямовувати власну діяльність на використання своїх здібностей і творчого потенціалу в улюблену справу у майбутньому (45%). Для дітей з даного типу сімей також виявились важливими цінності матеріального благополуччя і щасливого сімейного життя, проте вони не є домінуючими.

Отримані дані особливостей сприймання сімейної ситуації, а також сфери міжособистісних стосунків дітей з функціонально неспроможних родин свідчать про важливе значення матері, яка відіграє домінуючу роль у формуванні особистості, у задоволенні її основних фізичних та соціальних потреб. Несприятлива сімейна ситуація призводить до того, що лише незначна кількість дітей з таких родин сприймає і виділяє батьків, як пару. Найчастіше мати і батько сприймаються диференційовано та відокремлено один від одного. Діти з нормально функціонуючих родин сприймають мати і батька разом, що зумовлено наявністю близького емоційного і фізичного

контакту з обома батьками. Вчитель, на жаль, не відіграє значної ролі у задоволенні важливих соціальних потреб дитини. Така ситуація, імовірно пов'язана з девальвацією традиційних цінностей, що у свою чергу залежить від кризи у суспільстві.

Якісний аналіз результатів особливостей соціальної перцепції членів родини за проективним тестом „Кінетичний малюнок сім'ї” свідчить про наявність у малюнках дітей з функціонально неспроможних сімей ознак порушення функціонування сім'ї і наявність негативних соціальних установок: кожен член сім'ї займається власною справою, незалежною від інших; часто члени сім'ї є штучно ізольовані один від одного за допомогою меблів або відокремлюючої лінії. Такі умови функціонування та особливості сприймання дітьми сім'ї створюють перешкоди для задоволення потреби дитини у прийнятті, любові, спілкуванні з іншими членами родини, а деколи, навіть і власної безпеки, що створює підґрунтя до виникнення й формування негативних соціальних установок. У малюнках дітей простежується незадоволення сімейною ситуацією, собою, імовірні конфліктні ситуації у родині: відсутність деяких членів сім'ї, ізоляція окремих фігур, відсутність автора, деколи переважання речей на малюнку. Крім членів родини, діти зображали сонце, квіти, що свідчить про потребу у захищеності, теплі і любові від інших членів родини. У процесі обробки результатів тесту були виявлені малюнки дітей.

Обробка даних тесту „Кінетичний малюнок сім'ї” за допомогою факторного аналізу, засвідчує значимість симптомокомплексу „Сприятлива сімейна ситуація” для дітей як з функціонально неспроможних (факторне навантаження склало $-0,778$), так і з нормально функціонуючих сімей ($-0,859$). Вагомими факторами у сфері сімейних відносин для дітей з функціонально неспроможних сімей виявились такі симптомокомплекси, як: „неповноцінність” ($-0,883$) і „ворожість у сімейній ситуації” ($0,725$). Інші значимі фактори, такі як: „конфліктність у сім'ї” ($0,795$), „почуття неповноцінності” ($0,746$) і зазначений вище симптомокомплекс „сприятлива сімейна ситуація” ($-0,859$) об'єднуються в одну групу чинників, якій можна дати назву „чинники розвитку”, а симптомокомплекс „ворожість у сімейній ситуації” відокремлюється від групи в незалежний чинник, який можна назвати „деструктивний”, який є протилежним першій групі факторів. Таке пояснення вибору назви даних факторів зумовлено тим,

що розвиток будь якої системи, куди можна віднести, як особистість так і сім'ю, відбувається неплановірно і проходить певний ряд кризових етапів. Таким чином, поява фактору конфліктності у даній групі чинників відображає процес становлення і функціонування сімейної системи і членів, які її представляють. Почуття неповноцінності, на нашу думку, є ситуативною властивістю особистості і пов'язана з віковою специфікою її розвитку, відображає певні внутрішні конфлікти у процесі становлення особистості, а також особливості пристосування і збалансування внутрішніх індивідуальних властивостей дитини в соціальних системах сім'ї та школи, які часто переплітаються одна з одною.

У випадку ж виокремлення фактору „почуття неповноцінності в сім'ї” у дітей з функціонально неспроможних родин можна припустити, що у більшості дітей з сімей даного типу ця психічна властивість набуває характеру не ситуативного, а стає сталою особистісною рисою і проявляється в різних життєвих ситуаціях. Інші фактори, які об'єднуються в одну групу, тобто „сприятлива сімейна ситуація”, „ворожість у сімейній ситуації” та інші, на перший погляд здаються протилежними один одному. Але дані чинники відображають реальну сімейну ситуацію і сприймаються дітьми молодшого шкільного віку з сім'ї даного типу часто, як норма у стосунках між близькими членами родини, навіть якщо у дитини з'явилися внутрішні переживання стосовно взаємовідносин у сім'ї.

Актуальність проведення профілактичних та психокорекційних заходів з членами функціонально неспроможної сім'ї не викликає сумнівів. Серед наслідків виховання дитини у сім'ях з порушеннями у функціонуванні виділяють: педагогічну занедбаність, статус ізольованого учня у колективі ровесників, асоціальну та девіантну поведінку, яка включає численні порушення дисципліни, прояви агресії та насилля по відношенню до оточуючих, тютюнову та алкогольну узалежненість і т.п.². Відповідно, специфічною метою профілактичної та психокорекційної роботи з членами функціонально неспроможних сімей є запобігання закріпленню та зміна негативних соціальних установок, які сприяють формуванню дезадаптивних форм поведінки і супроводжують невротичний стиль життя особис-

² О. Л. Кононко, *Соціально-емоційний розвиток особистості*, Київ: Освіта 1998, с. 255; Крайг Грейс, *Психологія розвитку*, С. Пітербург: Пітер 2000, с. 992.

тості. Запропонована нами структура проекту соціально-психологічного тренінгу психопрофілактики та корекції порушень у формуванні диспозиційної системи особистості містить такі блоки: 1) корекційно-розвиваючі психологічні заходи з метою гармонійного особистісного розвитку членів родини (як дітей, так і дорослих членів функціонально неспроможних сімей); 2) психокорекційні заходи з метою ефективної міжособистісної взаємодії в системі «батьки-дитина-батьки», розвитку сім'ї як цілісної системи; 3) психокорекційні заходи з метою ефективної міжособистісної взаємодії в системі „ровесники-дитина-ровесники”, удосконалення освітньо-виховної роботи з класом.

Результати нашого емпіричного дослідження засвідчують, що найбільше піддається психотравматичному впливу сфера соціальних установок дитини, спрямованих на себе та щодо ровесників. Отже, завданнями соціально-психологічного тренінгу з особистісного розвитку дитини з функціонально неспроможної сім'ї є: виявлення та усвідомлення дітьми негативного спрямування установок у системах „я” та „ровесники”; набуття знань про наслідки негативної „я-концепції”; формування позитивного мислення дитини, реконструкція негативних соціальних установок на позитивні; набуття навичок самоаналізу та саморегуляції емоційної сфери особистості; відпрацювання та закріплення ефективних моделей поведінки дитини у шкільному та позашкільному середовищі.

В межах проекту запропоновано програму тренінгу особистісного зростання для дітей молодшого шкільного віку з функціонально неспроможних родин. Метою тренінгу особистісного зростання є сприяння формуванню позитивної „Я-концепції” та гармонізації міжособистісних стосунків дитини з функціонально неспроможної родини. Досягнення даної мети відбувається шляхом формування у дитини навичок самоаналізу когнітивно-поведінкової сфери та через експериментальне створення психологом ситуацій, в яких виявляються позитивні якості особистості дитини та переживається успіх. Визначення ефективності тренінгу особистісного зростання дітей з функціонально неспроможних сімей передбачало проведення формуючого експерименту, який містить у своїй організаційній структурі систему діагностичних процедур і програму формуючих впливів.

Експериментальну групу, як і контрольну склали діти молодшого шкільного віку з функціонально неспроможних сімей у кількості 28 чоловік, по 14 осіб у кожній групі. Учасники обох груп є учнями третіх-четвертих класів початкової школи „Світанок”, Залізничного району, м.Львова. До особистісних характеристик учасників експериментальної та контрольної груп, які підлягали вимірюванню перед початком та в кінці тренінгу, належали: 1) смислові соціальні установки індивіда щодо себе, ровесників та членів родини; 2) рівень самооцінки; 3) особливості соціальної перцепції.

Після втілення тренінгової програми соціальні установки дітей з експериментальної групи щодо себе та до ровесників набули в цілому позитивної спрямованості (у 79% та 86% відповідно). На рис. 2 візуалізовано динаміку установочного поля в сфері „Я” дітей з експериментальної групи до (Я1) і після (Я2) тренінгу.

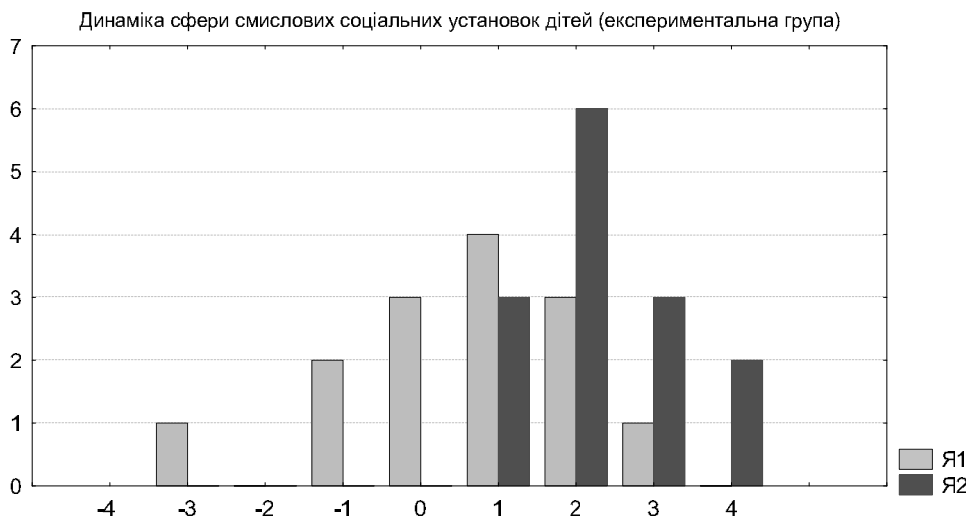

Рис. 2. Гістограма динаміки установочного поля "я" дітей з експериментальної групи

Ці зрушення позначились на рівні самооцінки, яка стала вищою (у 86% дітей) порівняно з попереднім її рівнем, тобто до початку тренінгу. Крім того, набула трансформації установка дітей не тільки до ровесників, але і до оточуючих людей. Під час виконання тренін-

гових занять діти вчилися аналізувати мотиви поведінки власної та інших людей, що призвело до кращого розуміння поведінки іншого, зокрема того, з ким у дитини виникали конфліктні ситуації та непорозуміння (вчителі, родичі). Результатом тренінгу стало набуття дитиною навичок самоаналізу, розвиток позитивного мислення в учасників тренінгу, що у свою чергу призвело до зниження в останніх упередженості, агресивності та негативного сприйняття оточуючих людей.

Аналіз динаміки суб'єктивного сприйняття сімейної ситуації в контрольній групі дозволяє стверджувати, що після проведення другого заміру, порівняно з експериментальною не спостерігається чіткої тенденції до позитивних змін за більшістю оціночних критеріїв. В експериментальній ж групі можна спостерігати чітку спрямованість змін у позитивну сторону після 2 вимірювання за всіма оціночними шкалами. Яскраво спостерігається динаміка змін у сприйманні дітьми емоційних контактів у колі сім'ї (знизилась негативна їх оцінка на 35% порівняно з відсутністю змін в контрольній групі), а також за такими параметрами, як ворожість (зникла в експериментальній групі, а в контрольній – зросла на 7%) та сприятлива сімейна ситуація (зросла на 29% і знизилась на 14% відповідно). Удосконалення комунікативних навичок, сприяння формуванню таких рис характеру як доброзичливість, толерантність можна вважати опосередкованим ефектом тренінгу.

Вище наведений аналіз результатів замірів проведених до початку і після завершення тренінгу в обох групах дітей з функціонально неспроможних сімей свідчить про ефективність проведення психокорекційної роботи по зміні установок по відношенню до себе, ровесників та частково до сімейної ситуації в цілому. Отримані результати розвивальної частини дослідження підтвердили обґрунтованість висуненої гіпотези щодо зростання позитивного ставлення до себе (установки, самооцінка) та до ровесників у дітей з експериментальної групи.

ВИСНОВКИ

У проведеному дослідженні ми хотіли наголосити на актуальності та важливості роботи психологічної служби закладів освіти з чле-

нами функціонально неспроможних сімей, а найголовніше з дітьми. Проте, психологу потрібно проводити не тільки психодіагностичні та психокорекційні види діяльності з дитиною, але й просвітницьку роботу з дорослими членами функціонально неспроможних сімей. Соціальний чинник відіграє вирішальну роль у формуванні спрямованості особистості, і зокрема, її диспозиційної системи. Через найближче соціальне середовище, у процесі первинної соціалізації, здійснюється залучення підростаючого покоління до соціальних цінностей, норм та ролей, які є притаманними даній сім'ї, суспільству, країні. Батьківська сім'я порівняно з іншими соціальними інститутами має певні переваги у силі та тривалості її впливу на процес соціалізації дитини.

У процесі просвітницької роботи варто підкреслювати, що формування гармонійної диспозиційної системи особистості є наслідком позитивного функціонування сімейної системи й успішної реалізації навчально-виховних впливів як сім'ї, так і інших соціальних інститутів, які залучені до процесу соціалізації особистості. Наявність високого рівня психолого-педагогічної культури батьків, їх морального та освітнього розвитку, демократичного стилю виховання сприятимуть успішному формуванню та високому рівню змістової сторони диспозиційної системи особистості дитини. Реально повний склад сім'ї, достатній матеріальний та соціально-економічний статус батьків є чинниками, які опосередковано, але сприятливо впливають на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, і зокрема, на систему диспозицій.

ЛІТЕРАТУРА

- К о н о н к о О. Л.: Соціально-емоційний розвиток особистості, Київ: Освіта 1998.
- Крайг Г р е й с, Психология развития, С. Питербург: Питер 2000, с. 992.
- Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію державної сімейної політики”, „Відомості Верховної Ради” 1999, N 46-47, с. 404.

PROBLEM KSZTAŁTOWANIA SIĘ
SYSTEMU SPOŁECZNYCH PREDYSPOZYCJI
U DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM
W KONTEKŚCIE RODZIN DYSFUNKCYJNYCH

S t r e s z c z e n i e

W niniejszym artykule autorka prezentuje psychologiczne badania odnośnie do jakości społecznego funkcjonowania oraz preferencji w zakresie własnych dążeń, zainteresowań, systemu wartości dziecka wychowującego się w rodzinie dysfunkcyjnej. Badania empiryczne zostały przeprowadzone na grupie 120 dzieci w wieku szkolnym (grupę eksperymentalną stanowiło 60 dzieci z rodzin zdiagnozowanych jako dysfunkcyjne, regularnie otrzymujących pomoc społeczną, grupa kontrolna zaś składała się z dzieci pochodzących z rodzin prawidłowo funkcjonujących). Analizowany w pracy materiał ilościowy i jakościowy został zgromadzony za pomocą testów projekcyjnych oraz pisemnych kwestionariuszy. Dane ilościowe dotyczące ogólnych kierunków społecznych dążeń zostały zebrane na podstawie Testu Zdań Niedokończonych (R. Żyła); ocena przez dzieci specyfiki swojej sytuacji w rodzinie i istniejących w niej wewnętrznych relacji została przeprowadzona na podstawie danych jakościowych pochodzących z Testu Rysunku Kinetycznego „Moja rodzina” (w opracowaniu R. Burnsa i S. Kaufmana). Interpretacja otrzymanych danych obejmowała analizę systemu wartości dzieci oraz analizę sfery relacji międzyosobowych w rodzinie i specyfiki odbioru swojej sytuacji w rodzinie przez dzieci.

Badania wskazują, iż niezależnie od negatywnych nastawień badanych dzieci jako najważniejsze okazały się rozpatrywane w kontekście egzystencjalnym takie kategorie, jak nauka, szkoła, ja oraz przyszłość. Specyficzne dla badanej grupy eksperymentalnej, którą stanowiły dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, było to, iż te kategorie bardziej wiązały się z pozytywnym lub negatywnym nastawieniem dziecka wobec własnej przyszłości, podczas gdy dzieci pochodzące z rodzin funkcjonalnych swoje niepokoje w tych sferach łączyły bezpośrednio z rozwojem własnej rodziny lub bezpośrednio z rodzicami.

Przeprowadzone badania umożliwiły szczegółową analizę danych psychologicznych dotyczących rozumienia przez dziecko własnej sytuacji w rodzinie dysfunkcyjnej. Wnioski z badań pozwalają na zrozumienie dysharmonijnego kształtowania się predyspozycji systemu wartości dzieci doświadczających niewydolność rodziny własnej.

Tłumaczenie z języka ukraińskiego Julia Gorbaniuk

Słowa kluczowe: dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, orientacja życiowa dzieci, relacje międzyosobowe w rodzinie.

Key words: children from dysfunctional families, sentence completion test, kinetic drawing of „My family”, children’s vital orientation, interpersonal relations in the family.

Ключові слова: діти з функціонально неспроможної сім’ї, інтереси та ціннісні орієнтації, міжособистісні стосунки, сприйманні сімейної ситуації.